

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ім. Т.Г.ШЕВЧЕНКА

ЩЕНКО АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 82.09.820 (73)

**ТВОРЧИСТЬ ТОМАСА МАКГРАТА
(ТРАДИЦІЇ, СТРУКТУРА, ПРОБЛЕМАТИКА)
У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПОЕЗІЇ США**

10.01.04 - Література зарубіжних країн

Автореферат дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата філологічних наук

Київ - 1997

00751427 (Q)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі іноземних мов Черкаського інженерно-технологічного інституту

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор ШПАК ВАЛЕРІЙ КИРИЛОВИЧ, завідувач кафедри іноземних мов Черкаського інженерно-технологічного інституту*Офіційні опоненти:* доктор філологічних наук, професор ЗВЕРЄВ ОЛЕКСІЙ МАТВІЙОВИЧ, професор Російського державного гуманітарного університетукандидат філологічних наук, доцент ВЕТРОВА ЄВГЕНІЯ ІЛІВНА, доцент кафедри англійської мови Київського Національного університету ім.Тараса Шевченка*Провідна установа:* Київський державний інститут культури, кафедра літератури

Захист відбудеться 23 грудня 1997 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.24.01 при Інституті літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України (252001, Київ-1, вул.М.Грушевського, 4)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту літератури ім.Т.Г.Шевченка НАН України

Автореферат розісланий 20 листопада 1997 рокуВчений секретар спеціалізованої вченої ради ГАЙНИЧЕРУ О.І.

Актуальність проблеми та наукова новизна дослідження

У дисертації досліджується лірична та епічна поезія Томаса Макграта (1916-1990), котрий є однією із яскравих та суперечливих постатей повоєнної літератури Сполучених Штатів Америки. Радикальні суспільні й політичні погляди автора, а також його естетичні настанови, у цілому нехарактерні для «основного потоку» американської літератури, значною мірою послугували тому, що його творчість не завоювала досі ні широкої популярності, ні навіть адекватної своєму масштабові уваги з боку фахівців. Цей факт, на думку автора реферованої роботи, віддзеркалює не важливі властивості самої творчості Макграта, але скоріше специфіку сучасної суспільно-літературної рефлексії: поезія взагалі в сьогоденному світі не має високої популярності через свою підкреслену прагматичну нефункціональність; сучасні ж літературознавчі праці, особливо на Заході, часто прагнуть вибудувати дискурс нового «науково-літературного» типу, що має метою скоріше самовираження автора-дослідника, ніж коментар, пояснення - інтерпретацію - творів чи фактів літературної біографії досліджуваного поета чи прозаїка.

Разом із тим необхідно відзначити, що у 80-і роки у США вийшло друком кілька збірок статей дослідницького та мемуарного характеру, присвячених творчості і долі Томаса Макграта¹. Щодо вітчизняної американістики, то у часи «холодної війни», внаслідок домінування соціальних критеріїв дослідження та оцінки творів, Макграта однозначно включали до списку соціалістів, а то й навіть соцреалістів у поезії США, довільно інтерпретуючи публіцистику та деякі поезії. Така оцінка радянською критикою творчості поета ніякою мірою не може автоматично означати низької якості його творчості, як і нехарактерності цієї творчості для літературного процесу, і, взявши до уваги масштаб художніх досягнень Макграта, потребує кардинального перегляду.

Таким чином, актуальність реферованого дослідження, в основному, продиктована необхідністю побудови адекватної картини розвитку сучасної літератури із особливою увагою до різноманітних позаестетичних впливів, що вона їх незмінно зазнавала на протязі більшої частини ХХ століття. Наукова

¹ North Dakota Quarterly. - Grand Forks, Fall, 1982. - 150 p.; The Revolutionary Poet in the United States. The Poetry of Thomas McGrath/ed. by Frederick C. Stern. - Columbia: University of Missouri Press, 1988. - 200 p.; Thomas McGrath: Life and the Poem/ ed. by R.Gibbons and T. Des Pres (A special issue of TriQuarterly magazine) - Northwestern Univ., 1987. - 222 p.

новизна роботи полягає також і в тому, що об'єктом дослідження у ній є значною мірою (іноді - повністю) досі недосліджений матеріал - творча спадщина Томаса Макграта. Наукова новизна визначається також і тим, що робота є фактично першою спробою розгляду ліричної та епічної поезії і прози Макграта як унікального цілісного явища в усій сукупності притаманних йому іманентних індивідуальних характеристик та найважливіших типологічних зв'язків із головними літературними та культурними явищами сучасності.

Наукова мета роботи

Специфіка актуальної проблематики реферованої роботи визначає її основну мету - установлення місця творчості Томаса Макграта у розвитку сучасної літератури США і, у ширшому контексті, - у розвитку сучасної культури в цілому. Для досягнення даної мети є необхідним вирішення ряду конкретних завдань, що з неї випливають:

- аналіз найважливіших тем, мотивів, художніх прийомів Томаса Макграта на різних етапах його творчого шляху;
- періодизація творчого шляху Томаса Макграта на основі аналізу еволюції його індивідуальної поетики;
- виявлення найважливіших рис індивідуальної художньої системи Томаса Макграта, виходячи, передусім, не із матеріалу його творчості, але із значущих співвідношень між його елементами;
- аналіз творчості Томаса Макграта як цілісного естетичного явища, що передбачає детальний розгляд його оцінок вітчизняними та зарубіжними критиками і літературознавцями;
- установлення визначальних для Томаса Макграта типологічних зв'язків із близькими естетичними явищами у літературі США та інших країн.

Методологічна основа роботи

Вирішення викладених завдань є можливим за умови широкого застосування сучасних досягнень методології літературознавства та інших гуманітарних наук. Методологічною основою роботи є, передусім, структуралізм (праці Ю.М.Лотмана та Ролана Барта), що трактує художній твір через відношення між його елементами, та герменевтика як методика цілісного осягнення твору. Окрім природних для роботи даного типу зіставного та структурного методів, автором реферованої праці досить широко застосовується також історико-функціональний метод, котрий дозволяє точніше, у порівнянні з іншими, виявити значущі риси індивідуальної поетики автора шляхом з'ясування спільних незмінних особливостей функціонування (прочитань) текстів у різний час і в різних соціокультурних умовах.

Внаслідок недостатньої дослідженості творчості Томаса Макграта як цілісного явища, як і дещо недостатньої розробленості методологічного апарату літературознавства, реферована робота має необхідно дещо попередній характер, котрий передбачає не встановлення остаточних оцінок, але виявлення максимальної кількості актуальних підходів до різноманітних аспектів творчості і цілісного художнього світу досліджуваного автора.

Науково-практичне значення дисертації

Матеріали та результати роботи можуть бути використані у вузівських курсах історії літератури США XX століття, спецкурсах та спецсемінарах; розроблювані у ній методики дослідження можуть бути застосовані для аналізу близьких явищ у сучасній літературі інших країн, у тому числі і вітчизняній.

Апробація роботи

Основні засади дисертації були викладені на наукових конференціях, а також віддзеркалені у 8 публікаціях.

Структура роботи

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку основної використаної літератури (171 позиція) загальним обсягом 195 сторінок (без урахування бібліографії).

ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Синтез суб'єктивно-індивідуального і суспільно-історичного у поезиці раннього Макграта» аналізуються, в основному, ранні твори автора та специфічні для даного періоду і деякі константні риси його поезики.

Спадщина Томаса Макграта є досить обширною, вона включає у себе більш як 20 збірок віршів, монументальну епічну поему «Лист до уявлюваного друга», а також прозу і публіцистику - два романи, численні інтерв'ю та літературно-критичні виступи. Бібліографія, складена Карлою Каплан, підтверджує справедливність висновку про те, що творчість поета зуміла завоювати собі досить широке коло вдумливих і відданих читачів та поцінувачів. У Сполучених Штатах лише визнані письменники удостоюються вибраних творів, і саме лише те, що книги вибраних творів Томаса Макграта

виходили у США двічі за життя митця², беззаперечно свідчить про об'єктивне і досить широке визнання автора аудиторією.

Перша збірка Макграта «Перший маніфест» вийшла друком 1940 року. Значущою є вже сама назва цієї книги: вона повною мірою заявляє про тісний зв'язок поезії Макграта із новітньою європейською літературою, як і виголошує прагнення молодого автора ввести до світу своєї творчості найактуальніші проблеми сучасності. І проблеми ці слід розглядати переважно не у суспільному їх заломленні, але, що є традиційнішим і природнішим для художньої літератури взагалі і поезії зокрема, - в особистісному аспекті. Необхідно відзначити, що вірші першої збірки тяжіли до європейської поезії, їм була притаманна своєрідна образотворча структура, що у самій своїй основі мала деяку хисткість: з одного боку, образна структура «Першого маніфесту» була орієнтованою на французький сюрреалізм із його мовним експериментаторством і першорядною підпорядкованістю емоціям образного ладу. З іншого боку, збірка характеризується опорою на поглиблений і докладний аналіз найскладніших проблем, пов'язаних із глобальною опозицією особа/суспільство в умовах сучасної цивілізації, причому той аналіз передбачав рівну міру авторської уваги як до особи, так і до суспільства, себто певний об'єктивізм у змалюванні зовнішньої по відношенню до особи дійсності. Об'єктивізм у змалюванні і квазісюрреалістична образна структура, що зуміли утримати досить хистку рівновагу в «Першому маніфесті» Томаса Макграта, у подальшій його творчості змінили характер свого функціонування в індивідуальній авторській поетиці; певна об'єктивність і «реалістичність» поетики Макграта стали домінуючими на рівні змісту, витіснивши своєрідний «квазісюрреалізм» в царину формальної організації вірша, і, відповідно, - на найглибинніший рівень основ художнього світу автора. Симетрія сюрреалізм/об'єктивізм перших віршів Макграта змінилася на ієрархію, що має свої особливості у порівнянні із головними тенденціями розвитку сучасної американської поезії: якщо у більшості літераторів центром виступали об'єктивізм і тяжіння до реалістичного змалювання дійсності, а периферією - мовні експерименти, то у випадку Томаса Макграта акценти зміщені на протилежні. І вже наступна збірка «Пройти кривою дорогою» свідчить на

² McGrath T. The Movie at the End of the World. Collected Poems. - Chicago: Swallow Press, 1973; McGrath T. Selected Poems 1938-1988. - Port Townsend: Copper Canyon Press, 1988.

користь такого висновку. Деякі риси поетики автора, репрезентовані цією книгою, виявилися константними і для всієї подальшої творчості Макграта.

У період 1940-1947 років Томас Макрат здійснив стрімку творчу еволюцію, прийшовши у збірці «Пройти кривою дорогою» до самостійних оригінальних художніх принципів, що поєднували в собі гострі переживання особистості з поглибленими філософськими узагальненнями; на рівні художньої форми це відбилося в органічному поєднанні суб'єктивно-індивідуальної сюрреалістичної образності із тонким суспільно-історичним аналізом. Йдучи цим шляхом, Макрат продуктивно експериментує з фундаментальними категоріями простору і часу у художньому тексті і фактично розробляє власну герметичну філософію екзистенціалістського напрямку, близьку за своєю емоційною напругою до релігійної свідомості. Та Макратова індивідуальна філософія має очевидні значущі типологічні збіжності з філософією Льва Шестова.

Рання творчість Томаса Макграта відбиває й об'єктивні історико-літературні тенденції: станом на середину ХХ століття американська поезія переживала певну кризу - автори старшого покоління, що сповідували колективно-патріотичні або «метафізичні» (академісти) цінності, не могли вже повною мірою адекватно реагувати на проблеми і суперечності сучасного світу. Саме ті проблеми й стали головним предметом змалювання й осмислення в ліриці Макграта. У своїй оригінальній поетичній системі автор широко застосовує прийоми, що пізніше стали основоположними для контркультури генерації бітників 60-х років. Зовсім не турбуючись саморекламою чи «паблісіті» у будь-якій формі, Макрат так ніколи й не скористався своєю першістю.

Еволюція художніх принципів Макграта може знайти своє попереднє віддзеркалення у такій періодизації творчості поета: I період (1938-1942) - «Перший маніфест», орієнтація на європейську традицію кінця ХІХ - початку ХХ сторіччя, головним чином на французькі символізм і сюрреалізм, зберігається досить строга метрична і строфічна організація віршів; II період - цикл «Пройти кривою дорогою»: зміна орієнтованості; незважаючи на явну неприязнь до академізму, все більшу об'єктивну роль у його творчості починає відігравати вплив Т.С.Еліота і його метафізичної проблематики. Строфіка і метрична константність розхитується, форма наближається до вільного вірша і частково переходить у верлібр. До цього ж періоду слід віднести наступну етапну збірку Томаса Макграта «Фігури подвійного світу». Хронологічна нерівномірність такої періодизації віддзеркалює об'єктивну динаміку еволюції

творчості поета, як і той факт, що власне лірична поезія, котра була приблизно до 1960 року пріоритетним напрямком для Макграта, із цього моменту значною мірою витісняється працею над монументальною епічною поемою «Лист до уявлюваного друга» та розробкою власної розгалуженої індивідуальної міфології. Таким чином, за ознакою сформованості індивідуальної поетичної техніки і визначеності концептуальних основ творчості поезія Томаса Макграта може бути поділена на дві частини: період становлення і пошуків - 1938-1960 роки, і зрілий період - з 1960 року й до самого кінця життєвого шляху у 1990 році.

Другий розділ реферованої дисертації «Від радикального відчуження до нового ритуалу» розглядає твори Томаса Макграта пізнішого періоду його творчості в аспекті головних визначальних літературних традицій та основних віх естетичної еволюції автора. Зокрема, етапна збірка Томаса Макграта «Фігури подвійного світу» має значні перетини із поетикою Т.С.Еліота також і в іншому, у порівнянні із зазначеним вище, аспекті: Томас Макрат продовжує традицію сатири Еліота, зокрема, знаменитих «Гіпопотама» та «Суїні серед солов'їв». Обивателі, «люди середньої руки» Томаса Макграта виявляють у собі явну схожість не з одновимірними карикатурами, але із глибоко трагічними героями еліотової поезії. Можна твердити, що це - ті самі люди, але у більш деінтелектуалізованій своїй іпостасі. Тут Макрат близький і до іншого генія світової літератури ХХ століття - Джеймса Джойса й до його образу «безсмертного» Лео Блума та до обивателів «Дублінців». Впадають в око вже прямі змістовні переклики: мотив утраченого щастя, кохання, втрати самого життя, що складає основу «Фігур подвійного світу», є також і ключовим для центрального твору джойсової збірки «Дублінці» - оповідання «Мертві». Томас Макрат, як і Джойс, непощадний у своєму до них ставленні, але й одночасно повен співчуття до цих жертв безумного світу. Окрім традиції Томаса Еліота, для «Фігур подвійного світу» Томаса Макграта визначальною є також і інша, що від неї відрізняється, традиція «Антології Спун-Рівер» Едгара Лі Мастерса. Її прояви у збірці Макграта очевидні - це, передусім, прагнення до створення всеохоплюючої картини життя суспільства в даний конкретний час і водночас життя взагалі, організуючим принципом оповіді у обох авторів стає принцип портретної галереї. Спільним є також трагікомічне трактування образів, - конкретніше, правдоподібніше і реалістичніше у Мастерса, абстраговане й узагальнене у Макграта. Фактично й у тому, і в іншому випадках читач має справу з епітафіями, письмовими свідченнями смерті, фізичної і духовної. Споріднюють

циклізовані твори Е. Лі Мастерса й Томаса Макграта також і тематичні мотиви - трагічні історії зовні благополучних подружніх пар, опис провінційної обстановки (природно - із поправкою на час), гостра й безпошадна увага до «кормчих людського духу» - літераторів, вчених, суддів. У порівнянні з Мастерсом, Макрат своєрідно розвиває основну тенденцію розвитку демократичної поезії США: поетика реалізму й натуралізму, що концентрувала свою увагу на конкретному, змінюється у творчості останнього узагальненням і символізацією; ця зміна була настільки глибокою, що потягла за собою навіть зміну граматичної маніфестації, перша особа оповідача-героя змінилася на відсторонену третю.

Дві прослідковані досить різні літературні традиції, що органічно поєдналися в книзі Томаса Макграта «Фігури подвійного світу», дозволяють вважати збірку, як і всю творчість Макграта в цілому, своєрідним поєднанням тих ліній у поезії Сполучених Штатів, що вважалися донедавна в кращому випадку паралельними, співіснуючими. Книга «Фігури подвійного світу» наочно доводить їхню глибинну єдність, здатність до продуктивного творчого діалогу і, більше того, - до нерозривного сплаву, яким, власне, і виявилися «Фігури подвійного світу» Томаса Макграта.

Найсуттєвішою формальною ознакою збірки Томаса Макграта «Фігури подвійного світу» необхідно вважати те, що домінуючу роль тут відіграє специфічна одиниця прозового мовлення - просте розповідне речення. Такі речення описують атомізований, розірваний світ, картина якого виникає у «Фігурах». У цій перспективі поєднання специфічних рис прозового і поетичного мовлення сприяє породженню своєрідного ефекту «подвійної розірваності»: речення і синтагми самі по собі є тут досить короткими, але при цьому вони часто не співпадають із межами стопи, рядка і строфи: звідси природно виникають численні цезури, що сприймається як «телеграфність», протокольність та умисна об'єктивна відстороненість стилю. Створювана віртуозним використанням поетичного синтаксису і семантики підкреслена об'єктивність віршів збірки «Фігури подвійного світу» лежить і в основі великої сили її генералізації, узагальнення. Така генералізація створюється за допомогою риторичного прийому: об'єктивна оповідь про речі та явища, що репрезентують різні ряди дійсності, творить для читача ефект всезнання автора, надає його словам характеру «остаточного діагнозу».

Важливе місце у творчості Макграта посідає «міфологічний цикл» поезій, включений автором до збірки «Фігури подвійного світу». У цих віршах автор подає глибокий аналіз естетичної ситуації сучасності, розкриває єдину

міметичну природу новітніх літературно-мистецьких течій і різко виступає проти неї. У цьому аспекті Макграт є об'єктивно близьким до естетико-семіологічного аналізу Ролана Барта раннього періоду "Міфологік". У своїй поетичній критиці сучасного мистецтва Макграт досягає високого ступеня послідовності і повноти. Єдиний серйозний аргумент, що може бути висунутий на протипагу такому підходу, лежить в суттєво іншій, формальній площині: сам Макграт незмінно вносить до своєї поетичної творчості елементи, що є, за його ж таки думкою, ворожими щодо власної естетичної системи, - прямі й приховані цитати з творів "високого модернізму" практично на всіх рівнях творів. У цьому полягає важлива діалектична суперечність художньої системи Макграта: з одного боку, йому потрібна цілком нова мова й нові художні принципи, з іншого, - для нього є необхідним розуміння, оскільки він творить мистецтво для людей, мистецтво, орієнтоване на широку аудиторію.

У поезіях "міфологічного циклу" Макграт стверджує розуміння мистецтва, поезії як новітнього ритуалу, сучасної міфології, через які особистість здатна досягнути закони світу, примиритися із суспільством і Всесвітом. Тут автор далі розвиває профетичну тему своєї творчості, таким розвитком засвідчуючи якнайтісніший зв'язок із сучасною культурою - той же тематичний пласт («міфологічний» і «ритуальний») в гуманітарній науці приблизно в той же час розробляється піонерами французького структуралізму Роланом Бартом і К.Леві-Стросом. Філософський "міфологічний цикл" Макграта є також і віддзеркаленням початку напруженої праці над монументальною поемою "Лист до увялого друга", що стала синтезом думок поета про своє життя, розвиток суспільства, про історію й мистецтво.

Після виходу друком у 1964 році збірки Томаса Макграта «Нові та вибрані вірші» він створив ще кілька книг лірики, найбільш значними з яких (в основному за своїм складом, що включає раніше : не публіковані твори) є «В чеканні на ангела» (1977), «Подорож у тьму» (1982), «Відлуння в лабіринті» (1983). Окрім названих книжок, виходили також набагато менші за своїм обсягом, поєднані спільними тематичними чи формальними ознаками: «Листи до Томасіто» (1977), «Відкриті пісні: шістьдесят коротких віршів» (1977), та інші. Серед них, безперечно, вирізняється збірка «Відкриті пісні», що її можна вважати своєрідним граничним пунктом поезії Томаса Макграта із точки зору використання надзвичайно широкого діапазону художніх засобів. Збірку складають вірші відкритих вільних асоціацій, що не мають у своїй основі риторичних прийомів, які були притаманні поезії Макграта більш раннього періоду.

Найбільш важливою тенденцією розвитку поезики й естетики Томаса Макграта у його ліриці пізнішого періоду, виходячи із об'єктивного матеріалу творів, очевидно, слід вважати посилення ролі і, відповідно, питомої ваги суггестивної поезії. Медитативні вірші-роздуми починають домінувати у нових книгах; заклик Томаса Макграта до дії залишається у силі - тим самим, що він був у збірках «Пройти кривою дорогою» та «Фігури подвійного світу», однак спрямованість того заклику суттєво змінилася; Томаса Макграта тепер набагато більше турбують не проблеми зміни суспільства, а проблеми зміни почуттів та думок людини, їхньої гармонізації з вічною природою, спроби розібратися у тому, що ж стає на перешкоді жаданій гармонії.

Своєрідність та специфіку дару і переконань митця прекрасно ілюструє і прозова спадщина Макграта, зокрема, доля одного із його найцікавіших творів, *opus magnum* Макграта в прозі, роману «Крім останнього» (*All But the Last*). Книзі було відмовлено у публікації великими видавництвами через «пролетарськість», а «лівими» - через експериментальність. Таким чином, роман побачив світ лише через 30 років після створення. Публікація російською мовою у Радянському Союзі напряму пов'язана зі зміною ідеологічного клімату, тому що ні про який «соціалістичний реалізм» у романі не може бути й мови, незважаючи на описувані у книзі події історії робітничого руху в США середини 40-х років. Виходячи зі специфіки образу головного героя та зображуваних у романі соціально-особистісних стосунків, текст необхідно розглядати, насамперед, як синтез двох основних літературних традицій: екзистенціалістського роману (мається на увазі «Чужий» Альбера Камю) та американського «чорного роману» (наприклад, «Мальтійський сокіл» Дешіла Хеммета). Автор «Крім останнього» використовує прийом, що суттєво відрізняється від безособового «білого письма» Альбера Камю, - голос автора звучить у романі на повну силу, даючи своєрідний перший поштовх кожній із трьох його частин у формі жакливого сюрреалістичної картини Нью-Йорка і портретів істот, що населяють місто. «Нульовий градус письма», як назвав його Ролан Барт, присутній у тексті в епізодах, що стосуються головного героя, Джо Хантера, та подій страйку: тут це говірка вулиці та робітничих кварталів. Такий поліфонічний синтез, на перший погляд, виглядає, звичайно, не так ефектно, як «біле письмо» Камю, але в той же час він позбавлений небезпеки, на яку вказував у своїй класичній статті Ролан Барт, - небезпеки омертвіти, стати «шедевром літератури» (у тому презирливому сенсі, який вкладав у цей вираз Верлен). Конфлікт особи й суспільства, центральний для роману, відчувається чи не гостріше, ніж у творі Камю, внаслідок глибокої укоріненості персонажів

та їх стосунків у соціальній дійсності. Вибір протагоніста роману Макграта Джо Хантера йти до кінця у незбагненній для нього боротьбі наповнений правдивим трагізмом сучасної доби, й історична реальність лише підкреслює його позачасовий характер.

Функціональна специфіка роману Томаса Макграта «Крім останнього» значною мірою визначається тим, що автор у цей період активно експериментував у галузі комерційної літератури, заробляючи на життя так званою pulp fiction - вестернами та детективами. Успішний досвід комерційного письменника є ще одним доказом важливості для автора проблематики і, як наслідок, збалансованості структури роману. Макрат не міг не бачити можливостей трансформування свого роману у буквальному сенсі в культову книгу за рахунок відмови від деяких найважливіших змістовних елементів. Так, поєднання образів Джо Хантера і професійного вбивці Кріпа у результаті дає зразкову фігуру «ідейного вбивці» без ідеї, героя чистої дії, інтелектуального терориста - екзистенціального героя відчуження у чистому вигляді. При посиленні «акціального» плану роману і ослабленні уваги до соціальної сфери книга була завідомо «приречена» на широкий успіх і культовий статус. Автора, очевидно, вимусило відмовитися від такої перспективи небажання відмовлятися від того, що можна коротко схарактеризувати як максимально правдиве віддзеркалення найважливіших проблем епохи. У результаті Томас Макрат не створив культового роману генерації: замість того він написав книгу, що втратить свою гостру актуальність лише тоді, коли відійде в минуле тип стосунків між людьми, у ній вималюваний. І цінність цього роману полягає в тому насамперед, що він є одним із дуже небагатьох творів, що вони правдиво свідчать про можливість настання тієї епохи.

Третій розділ реферованої дисертації «Томас Макрат: літературні традиції і "лівий неоавангардизм" починається аналізом існуючих праць, як вітчизняних, так і зарубіжних, котрі розглядають різні аспекти творчості Томаса Макграта. Вітчизняні роботи³, окрім природної для часу їхнього написання певної тенденційності, відрізняються іще одним важливим недоліком, що може бути визначений як *неповнота*. Це викликано, по-перше,

³ Злобин Г.П. Возвращение имени// Томас Макрат. ...Кроме последнего. - М., Радуга, 1990. - С. 371-382; Злобин Г.П. Макрат// Писатели США, М., Радуга, 1990. - С. 251-252; Шпак В.К. Американская поэзия XX века. Основные направления развития (монография). - К., Вища школа, - С.147-152.

тим, що поезія і проза Томаса Макграта розглядалася переважно не монографічно, а в ряду творчості інших авторів, і, по-друге, у зв'язку із необхідністю на досить малому просторі поєднувати виклад часто абсолютно нового фактичного матеріалу із власне дослідницькими спостереженнями, судженнями, висновками. Значно меншою мірою висновок про основні недоліки існуючих літературознавчих праць, присвячених Томасові Макграту, стосується робіт зарубіжних дослідників, і то є цілком природним, зважаючи на значно слабший ідеологічний тиск.

Однією із найглибших праць на сьогодні є есе Е.П.Томпсона «Данина Томасові Макграту»⁴. Серед основних положень цієї роботи чільне місце посідає висновок про яскраву і безкомпромісну творчу індивідуальність поета, що виступила порукою його високої художньої майстерності. Томпсон прямо вказує: «Макрат - то поет відчуження» (р.108), і такий його висновок, що впливає також із незалежного об'єктивного розгляду творчої спадщини митця, беззаперечно спростовує репутацію «майже народного поета» чи «представника соцреалізму у літературі США», котру йому намагалися нав'язати деякі вітчизняні критики за часів існування СРСР. Серед найважливіших визначальних рис поезії Томаса Макграта необхідно також вказати на її орієнтацію на пряме спілкування з аудиторією. З іншого ж боку, дослідники відзначають послідовну відмову митця слідувати будь-яким зовнішнім по відношенню до його творчої індивідуальності принципам. Зарубіжні коментатори поезії Томаса Макграта одностайні також й у високій оцінці його поетичної майстерності. Та висока мистецька майстерність, вочевидь, ускладнює завдання безпосереднього аналізу його спадщини, однак ключем до її вирішення може слугувати концепція Нортропа Фрая, що першорядну увагу приділяє саме літературному контекстові як вихідному пунктові дослідження.

Так, виходячи із безпосереднього літературного контексту творчої спадщини Макграта, його прямим попередником у демократичній гілці сучасної поезії США необхідно вважати Карла Сендберга. Творчість Макграта із точки зору форми свідчить про відхід поета від прямого вираження наперед заданих почуттів і думок, як то переважно було у Сендберга. Роль форми, а не заданого наперед матеріалу (того, що «поет бажав сказати на початку вірша» за словами Сендберга) набуває тут вирішального характеру.

⁴ Thompson E.P. Homage to Thomas McGrath// Thomas McGrath: Life and the Poem - Northwestern Univ., 1987. - P. 106-157.

Через усю творчість Макграта також проходить мотив зламу і руйнації існуючого суспільства, держави, цивілізації. Саме апокаліптичні візії у нього мають виразні риси сучасного міста і, за Макгратом, є воздаянням за бездумне і неподське існування. Постійна увага до «маленької людини» і константні мотиви тотального руйнування у поєднанні із пристрасним викриттям вад суспільного устрою художньо втілюються через неподільний сплав реального та символічного планів у творах.

Ще одним особливо важливим для поезики Макграта моментом необхідно вважати роль і специфіку комічного у його творчості. Дослідники виявляють тут «карнавальний дух», що має риси збіжності із давньою народною сміховою культурою. Виходячи із дистанційованого географічно і хронологічно сприйняття поетової спадщини, необхідно констатувати, що амбівалентний карнавальний сміх закладений у самих основах поетичного мислення і відчуття митця. Функціонально значущий елемент амбівалентної несерйозності вимушує тепер дещо по-іншому сприймати його «політику» і радикалізм: те, про що раніше говорилося як про «тверді переконання», у дійсності набагато більше відповідає самоіронії та самопародії - є «хулою і хвалою водночас», як то вважає американський дослідник Теренс де Пре⁵.

Автор реферованої дисертаційної роботи обстоює актуальність теоретичної тези про те, що адекватне розуміння ліричного літературного твору того чи іншого автора, особливо якщо йдеться про митця великого масштабу, що зумів у своїх творах відтворити суперечності і конфлікти сучасного світу у відповідних до нової реальності новаторських творах мистецтва, є немислимим без досить детального звернення до обставин життєвого шляху автора. Наведені у реферованій праці біографічні відомості обмежуються лише найнеобхіднішими для подальшого розгляду творчості Макграта. Життєвий шлях поета багато в чому визначили його походження з Північної Дакоти, потяг до красного письменства і соціальне становище його родини. На протязі життя він здобув визнання від численних американських фондів, що сприяли розвиткові науки і культури. Зокрема, здобувши престижну стипендію Родза, він студіював середньовічну англійську літературу в Оксфорді. Наукова і викладацька діяльність, незважаючи на повсякчасні вкрай невисокі достатки Макграта, периривалися життєвими обставинами лише двічі - під час другої світової війни та в епоху макартизму.

⁵ Des Pres T. Thomas McGrath. - Thomas McGrath: Life and the Poem/ ed. by R.Gibbons and T. Des Pres. - Northwestern Univ., 1987, pp. 158-192 (p. 190).

Соціальне походження поета визначило й іншу важливу рису макратової творчості - значущість суспільного характеру його поезії. Макрат у своїх віршах звертається до суспільства, народу, людства, врешті до окремої людини як до представника всесвітньої спільноти, носія передусім спільних для всіх людей гуманістичних рис. Макрата відокремлює від високої модерністської традиції також і ставлення до суспільства: якщо для більшості «високих модерністів» воно являє собою неминуче зло, то Макрат твердо вірить у можливість його зміни на краще.

Із огляду праць зарубіжних і вітчизняних дослідників та із самої об'єктивної специфіки творчості Томаса Макграта впливає, що поезія його, по-перше, належить до демократичної (чи уїтменівської) лінії у поезії США і по-друге, до тієї течії у мистецтві ХХ століття, що її раніше було прийнято називати соціалістичною, спираючись головним чином на специфіку її матеріалу. Взявши до уваги те, що Макрат був послідовним ворогом будь-якої моди, тим більше - моди державно санкціонованої, а ліві суспільні погляди на досить довгому відтинку часу новітньої історії США - державним ворогом номер один, то радикальні переконання Томаса Макграта стають для нього абсолютно природними. Ролан Барт у «Міфологіях» писав про єдину можливість боротися із міфами нового часу, ідеологією суспільства споживання: тільки шляхом їх обману, граючи їхніми елементами, викриваючи їхню порожню й нелюдську сутність. Томас Макрат знайшов свій унікальний шлях такої боротьби, використовуючи образ ворога, що виявився довговічнішим за самі щоденно мінливі міфи. Зберегти вільною свідомість у їхньому агресивному примарному світі виявилось можливим, спираючись на інші, не менш потужні ілюзії - їхнє зіткнення і взаємне руйнування випростало вільний духовний простір, життєво необхідний творчості. Такий шлях був для митців ХХ століття не винятком, а скоріше правилом. Для Еліота цією духовною основою стало християнство, для Джойса й Одена - величні досягнення світової культури, для Белого - окультизм, для Маяковського, Брехта і Томаса Макграта - лівий політичний радикалізм.

У Висновках узагальнюються результати дослідження та окреслюються основні, на думку автора дисертації, типологічні зв'язки творчості Макграта із близькими явищами культури нашого століття. Приймаючи за основоположну тезу про визначальну роль творчого сприйняття читача цілісний огляд спадщини Томаса Макграта був би суттєво неповним без хоч би короткої вказівки на основні типологічні зв'язки поезії Макграта з подібними явищами у

літературі нашого століття, котрі виявляються саме через творчу активність того, хто сприймає.

Уявлення про Макграта як про митця, нетипового для своєї країни й епохи, є далеко не точним. У його творчості знайшли своє унікальне віддзеркалення не лише головні проблеми сучасного світу по лінії Людина-Суспільство-Природа, але й самі засоби того віддзеркалення та його естетичні засади багато в чому співпали із випрацюваними незалежно іншими митцями, і збіжності ці є не просто перекликами, тим більше - не тривіальними запозиченнями. Принципи ті є спільними для різних авторів тому, що вони слугували найадекватнішим вираженням одних і тих самих найактуальніших проблем сучасної епохи.

Радикалізм естетики Макграта сьогодні може бути витлумачений дещо по-іншому, ніж це робилося у переважному числі випадків раніше, й, більше того, нагально потребує такого тлумачення. Будучи частиною творчості Томаса Макграта і, відповідно, творів (текстів), «радикальний елемент» має розглядатися передусім як безпосередній матеріал тієї творчості. Однак, будучи таким, він ні в якому разі не може прийматися як самоцінна й самодовліюча сутність. У такій перспективі естетичний радикалізм Томаса Макграта посідає своє природне місце в ряду дуже подібних якостей у творчості багатьох інших митців нашого століття. Серед найпереконливіших прикладів такої подібності можна вказати на творчість британського неоромантика Редьярда Кіплінга, що був за своїми ідейними переконаннями послідовним расистом та британським шовіністом. Однак, в оригінальній художній системі Кіплінга елементи расизму і шовінізму втрачають свою актуальність, висуваючи на передній план сприйняття релятивний аспект: так, чорна Африка, що нею нескінченним маршем йдуть «Томмі», є для читача не символом іншої ворожої цивілізації, але знаком зла взагалі, деякі конкретні атрибути якого дозволяють цьому образу стати розгорнутою метафорою «темного боку» всього сучасного світу. Таким же чином, завдяки закладеному у собі величезному естетичному потенціалові відкритості тлумачення, об'єктивний антигуманізм деяких творів Маяковського і Тихонова сприймається як різкий виклик ницості повсякденного існування, жест відчаю і надії на можливість гармонічного майбутнього, а критика, в тому ж таки ряду, історичних реалій американського суспільства з ліворадикальних позицій Томасом Макгратом - як гостра сатира на будь-яке суспільство взагалі із загальнолюдських же позицій.

На думку автора реферованого дослідження, дослідження творчості Т.Макграта у типологічному аспекті дозволяє здійснити певні важливі висновки щодо сучасної вітчизняної літератури. Великий відтинок її історії випадає на епоху безроздільного панування тоталітарного колоніалізму, і та епоха стала справжньою трагедією для національної культури. Особливо прикро, що наслідки цієї трагедії даються взнаки й дотепер, зокрема, в літературознавстві. І якщо ще вчора «соціалізм» і «комунізм» були запорукою процвітання для письменника чи критика, то сьогодні вони прирікають майже із тою ж невідоротністю на небуття. Досвід аналізу творчості американського поета Томаса Макграта ще раз доводить необхідність розглядати у літературі не самі лише слова, але й те, що за тими словами постає. Розгляд творчості Томаса Макграта як цілісного явища із об'єктивно-наукових позицій є актуальним в означеному аспекті ще й у тому сенсі, що соціальна й національна проблематика, значною мірою визначальна для української культури ХХ століття, взявши до уваги типологію естетики, одним із найяскравіших представників якої був Макрат, зовсім не є провінційною й містечковою, як то часом намагаються доводити: бунтарська пасіонарна лінія культури ХХ століття нерозривно пов'язує українців Євгена Маланюка й Олега Ольжича, англійця Редьярда Кіплінга й американця Томаса Макграта. І необхідно гранично чітко уяснити, що позаестетичні концепції, що їх сповідав кожен з них, принципово відрізняються від їхніх мистецьких досягнень саме тим, що перші є лише частиною (безумовно - абсолютно необхідною частиною) їхньої особистої біографії, останні ж - набутком усього людства, сучасного і майбутнього.

Публікації за темою дисертаційного дослідження:

1. Ищенко А.Ю. К вопросу об интерпретации модернистского художественного текста// Фольклор, литература, мифология. - Черкасы, 1994. - С. 106-109.
2. Ищенко А.Ю. До питання про інтерпретацію модерністського художнього тексту// Збірник статей аспірантів ЧІТІ, Випуск I. - Черкаси, 1993. - С. 52-55.
3. Ищенко А.Ю., Цехмистренко О.В. Структура и смысл детектива// Збірник статей аспірантів ЧІТІ, Випуск II. - Черкаси, 1994. - С. 71-76.
4. Ищенко А.Ю. Творчість Т.Макграта у висвітленні вітчизняних та зарубіжних дослідників// Гуманітарний вісник-97, Число перше. - Черкаси, 1997. - С. 17-19.

5. Іщенко А.Ю. Карл Сендберг і Томас Макґрат: Деякі аспекти типологічного порівняння// Слово і час. - 1995. - №1. - С. 60-61.
6. Іщенко А.Ю. "Істина чи метод?"// Тези міжнародної наукової філологічної конференції. - Черкаси, 1996. - С. 21-22.
7. Іщенко А.Ю. Традиції Едгара Лі Мастерса у збірці Т. Макґрата "Фігури подвійного світу" (1955)// Література США: Проблеми традиції, жанру, методу, стилю (тези міжнародної наукової конференції). - Черкаси, 1994. - С. 17-18.
8. Іщенко А.Ю. "Чорний роман" Томаса Макґрата// Тези міжнародної наукової філологічної конференції "Проблеми традиції в сучасній художній літературі США". - Черкаси, 1995. - С. 17-18.

АНОТАЦІЯ

Іщенко А.Ю. Творчість Томаса Макґрата (традиція, структура, проблематика) в контексті розвитку сучасної поезії США. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.04 - Література зарубіжних країн. - Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, Київ, 1997.

Захищається рукопис, у якому вперше в українському літературознавстві досліджується ідейно-художня своєрідність творчості сучасного американського поета і прозаїка Томаса Макґрата (1916-1990). Аналізуються основні визначальні риси поетики та проблематики творів Макґрата різних періодів його творчості. Пропонується періодизація творчості Макґрата відповідно до еволюції її художніх особливостей. Специфіка творів Макґрата-поета і прозаїка аналізується в контексті розвитку літератури і мистецтва середини ХХ століття. Визначаються найважливіші для творчості автора літературні традиції та роль його філософських і суспільних поглядів у художній творчості. Визначається місце творчої спадщини Макґрата у контексті деяких творів доби модернізму.

Ключові слова: поетика, модернізм, радикалізм, контекст.

АННОТАЦИЯ

Ищенко А.Ю. Творчество Томаса Макґрата (традиция, структура, проблематика) в контексте развития современной поэзии США. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.04 - Литература зарубежных стран. - Институт литературы им. Т.Г.Шевченко НАН Украины, Киев, 1997.

Защищается рукопись, в которой впервые в украинском литературоведении исследуется идейно-художественное своеобразие творчества современного американского поэта и прозаика Томаса Макграта (1916-1990). Анализируются основные определяющие черты поэтики и проблематики произведений Макграта различных периодов его творчества. Предлагается периодизация творчества Макграта в соответствии с эволюцией ее художественных особенностей. Специфика произведений Макграта-поэта и прозаика анализируется в контексте развития литературы и искусства середины XX века. Определяются важнейшие для творчества автора литературные традиции и роль его философских и общественных взглядов в художественном творчестве. Определяется место творческого наследия Макграта в контексте некоторых произведений эпохи модернизма.

Ключевые слова: поэтика, модернизм, радикализм, контекст.

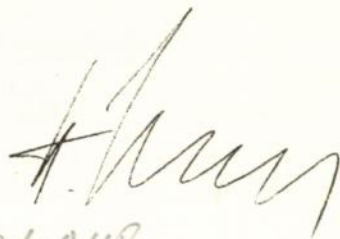
SUMMARY

Ishchenko A.Yu. The Creative Work of Thomas McGrath (Tradition, Structure, Problems) in the Context of Development of the Modern American Poetry. - A manuscript.

The dissertation is submitted for a scholarly degree of Candidate of Philology in the specialization 10.01.04 - Foreign Literature, The Taras Shevchenko Institute of Literature, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 1997.

The thesis is the first attempt in Ukrainian literary criticism to make an assessment of the ideological and artistic make-up of McGrath's identity as poet and novelist. It examines the main features of poetics and problems in the work of Thomas McGrath of all the periods of his artistic career. The dissertation offers a periodical chronology of McGrath's creative work according to the evolution of its artistic peculiarities. It analyses the specifics of McGrath's works in the context of development of literature and art by the middle of 20th century. It defines the main literary traditions in McGrath's poetry and poet's philosophical opinions' influence on his works. The author identifies the place of McGrath's creative heritage in the context of some modernists' works of different countries.

Key words: poetics, modernism, radicalism, context.

.. 36948

AB 38963
AB 38963

Палісано до друку 14.11 1997. Формат 60x84 1/16. Папір офс
Друк оперативний Ум.др.арк. 1/16 Тираж 100 прим. Зам. N 269

Редакційно-видавничий відділ ЧПІ
257006, м. Черкаси, бульвар Шевченка, 460, 4к.